

CENTRUM BADANIA OPINII SPOŁECZNEJ

SEKRETARIAT
OŚRODEK INFORMACJI

629 - 35 - 69, 628 - 37 - 04
693 - 58 - 95, 625 - 76 - 23

UL. ŻURAWIA 4A, SKR. PT. 24
00 - 503 W A R S Z A W A
TELEFAX 629 - 40 - 89
E-mail: sekretariat@cbos.pl

INTERNET

<http://www.cbos.pl>

BS/114/2001

ROZUMIENIE, AKCEPTACJA I OCENA FUNKCJONOWANIA POLSKIEJ DEMOKRACJI

KOMUNIKAT Z BADAŃ

WARSZAWA, SIERPIEŃ 2001

PRZEDRUK MATERIAŁÓW CBOS W CAŁOŚCI LUB W CZĘŚCI ORAZ WYKORZYSTANIE DANYCH EMPIRYCZNYCH
JEST DOZWOLONE WYŁĄCZNIE Z PODANIEM ŹRÓDŁA

- Jedna trzecia badanych (34%) uważa, że demokracja ma przewagę nad wszelkimi innymi formami rządów, jedna piąta (20%) sądzi, że niekiedy rządy niedemokratyczne mogą być bardziej pożądane niż rządy demokratyczne. Opinię, że forma sprawowania władzy nie ma znaczenia, podziela 35% ankietowanych, a 11% nie ma wyrobionego zdania na ten temat. Równocześnie 68% badanych jest niezadowolonych ze sposobu, w jaki obecnie funkcjonuje demokracja w Polsce.
- Niemal dwie trzecie respondentów (64%) jest przekonanych, że odrobina dyktatury jeszcze nikomu nie zaszkodziła, zbliżony odsetek (62%) sądzi, że zamiast partii politycznych ludzie woleliby u władzy zdecydowanego, znającego się na rzeczy człowieka, a prawie trzy czwarte (72%) uważa, że spory między partiami są jedną z przyczyn naszych trudności. Równocześnie niemal trzy czwarte badanych jest zdania, że demokracja ma swoje wady, ale lepszego systemu nie wymyślono (73%), większość podziela również opinię, że partie polityczne są niezbędne dla prawidłowego funkcjonowania demokracji (68%), a spory między partiami uważa za zjawisko normalne (79%).
- Dwie trzecie respondentów zajmuje postawę silnie prodemokratyczną. Taki sam odsetek czuje się bardzo zagubiony w otaczającej rzeczywistości społeczno-politycznej. Postawa silnie autorytarna jest bliska ponad jednej czwartej badanych (28%).
- Polacy rozumieją demokrację przede wszystkim jako system gwarantujący większą niż inne systemy sprawowania władzy wolność, a także swobody obywatelskie i polityczne. Często też kojarzą demokrację z procedurami prowadzącymi do wyłonienia reprezentacji obywateli. Mniejsze grupy ankietowanych utożsamiają ten system z egalitaryzmem lub gospodarką wolnorynkową.

Badanie poglądów na temat definicji systemu demokratycznego, akceptacji jego pryncypiów i oceny funkcjonowania w Polsce może natrafiać na problemy interpretacyjne przy analizie wyników. Jedną z przyczyn może być niejasność terminu „demokracja” i wielość znaczeń, jakie są mu przypisywane. System polityczny PRL nazywany był „demokracją ludową” czy też „socjalistyczną” i u niektórych respondentów takie rozumienie tego pojęcia może wciąż jeszcze przeważać. Przemianę ustrojową w Polsce często określano jako „przejście od komunizmu do demokracji”, co może powodować, że niektóre osoby będą utożsamiały wszystkie (również ekonomiczne) aspekty nowego systemu z demokracją. Jednocześnie nie ma zgody co do stopnia konsolidacji systemu demokratycznego w obecnej Polsce. Zarówno w dyskursie popularnym, jak i naukowym¹ pojawiają się tezy o fasadowym charakterze polskiej demokracji - że jest ona w naszym kraju jedynie rytualną fikcją, co może dodatkowo komplikować rozumienie mechanizmu demokratycznego przez ankietowanych. W omawianym tu sondażu² staraliśmy się zbadać główne kierunki rozumienia tego pojęcia. Jednocześnie podjęliśmy próbę stwierdzenia, czy i do jakiego stopnia akceptowane są zasady liberalnej demokracji oraz jak dalece - według opinii badanych - obecny system polityczny w Polsce jest z nimi zgodny. Podjęliśmy również próbę zarysowania zasięgu i dynamiki występowania postaw autorytarnych, stanowiących - w opinii niektórych teoretyków - zagrożenie dla konsolidacji demokratycznego systemu sprawowania władzy.

¹ Por. A. Zybertowicz, *Demokracja jako fasada*, w: *Demokracja po polsku*, red. E. Mokrzycki, A. Rychard, A. Zybertowicz (w druku).

² Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (133), 1-4 czerwca 2001 roku, reprezentatywna próba losowo-adresowa dorosłych mieszkańców Polski (N=1052). Część tego badania, wykorzystana w niniejszym komunikacie, stanowi zrealizowany przez CBOS fragment programu badawczego Instytutu Socjologii UW pt. „Społeczna percepcja samorządności po reformie administracyjnej”.

ROZUMIENIE DEMOKRACJI

Wielość znaczeń słowa „demokracja”, a także odnoszenie ich do bieżącego kontekstu politycznego powoduje, że można było oczekiwać dużego zróżnicowania odpowiedzi na pytanie o definicję tego pojęcia. Zadając pytanie otwarte zapytaliśmy respondentów, co rozumieją przez pojęcie demokracja, a odpowiedzi pogrupowaliśmy następnie w kategorie.

		CBOS
Co dla Pana(i) oznacza termin demokracja ?		
Określenia pozytywne lub neutralne		
Wolność, swobody obywatelskie, swobody polityczne	47%	
Udział obywateli w sprawowaniu władzy	21%	
Równość	11%	
Kwestie gospodarcze: dobrobyt, kapitalizm, własność prywatna	9%	
Sprawiedliwość	4%	
Ład, porządek, stabilizacja	3%	
Władza większości	3%	
Tolerancja dla mniejszości	1%	
Prawa człowieka	1%	
Inne określenia pozytywne lub neutralne	5%	
Określenia negatywne		
Niesprawiedliwość, nierówność, wyzysk	6%	
Chaos, anarchia	3%	
Trudności gospodarcze, bieda, bezrobocie	3%	
Przestępczość, korupcja	1%	
Negatywne oceny elit	1%	
Inne określenia negatywne	4%	
Trudno powiedzieć	13%	

Odsetki nie sumują się do 100, ponieważ badani mogli wymienić więcej niż jedną cechę demokracji

Stosując kryterium aksjologiczne można powiedzieć, że 76% badanych opisuje system demokratyczny w kategoriach neutralnych bądź pozytywnych, a 13% - w negatywnych.

Dla blisko połowy ankietowanych demokracja wiąże się z wolnością. Badani wymieniali zarówno wolność słowa, wypowiedzi, ale i swobody polityczne, a także wolność osobistą (np. *postępowanie zgodnie ze swoją wolą, swoboda życia*). Często pojawiały się tu określenia ogólne - respondenci kojarzyli demokrację z wolnością, nie precyzując, o jaki wymiar im chodzi.

Co piąty badany rozumie demokrację dosłownie - jako rządy ludu czy też jako udział obywateli w sprawowaniu władzy. Do tej kategorii zaklasyfikowaliśmy również odpowiedzi wskazujące na wolne wybory jako cechę definiującą system demokratyczny, a także wszystkie te, w których pojawiał się wątek współodpowiedzialności obywateli za losy kraju.

Dla mniej więcej co dziesiątego respondenta demokracja oznacza przede wszystkim równość. Większość badanych z tej grupy koncentrowała się na *równości szans rozwoju obywateli* czy też wskazywała na *równe prawa i obowiązki*. Nieliczni respondenci wymieniali aspekty ekonomiczne: *równy dostęp do nauki oraz służby zdrowia*.

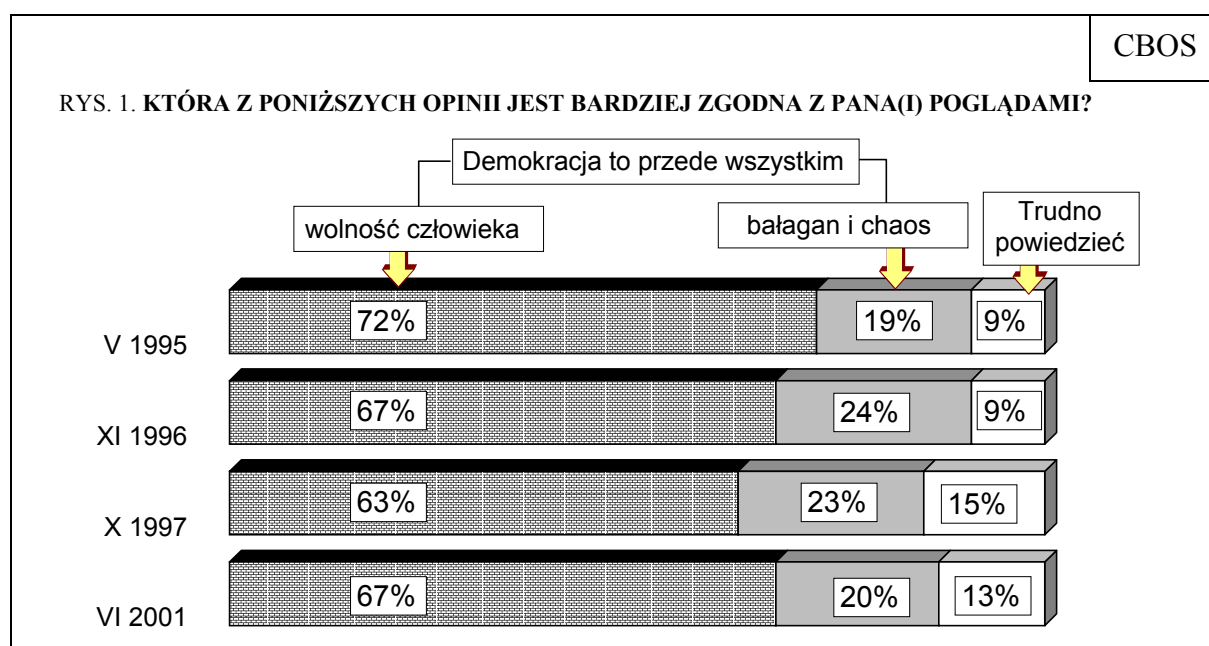
Co jedenasty badany utożsamia wprowadzenie w Polsce demokracji z przemianami w gospodarce: wprowadzeniem kapitalizmu, prywatyzacją, wolnym rynkiem. Niektórzy respondenci zaklasyfikowani do tej grupy skupiają się na wymiarze indywidualnym, kojarząc demokrację z *lepszymi życiem, dostatkiem*, a także na kwestiach zatrudnienia, sądząc, że demokracja oznacza *powszechny dostęp do pracy*.

Dla niewielkiej grupy ankietowanych (4%) podstawowym wyznacznikiem ustroju demokratycznego jest panująca w nim sprawiedliwość, w tym sprawiedliwość społeczna. Zbliżony odsetek sądzi, że demokracja to przede wszystkim ład i porządek (3%). Respondentów uważających, że w demokracji większość narzuca swoją wolę mniejszości, jest nieco więcej niż osób, które sądzą, że system taki charakteryzuje się tolerancją, ochroną mniejszości przed dyktatem większości.

Część badanych (13%) przypisuje systemowi demokratycznemu cechy wyraźnie negatywne. W wypowiedziach tej grupy najczęściej pojawia się opinia, że jest to system niesprawiedliwy, bo przynosi nierówności i wyzysk. Znikome odsetki wskazują na chaos i anarchię wynikające z funkcjonowania procedur demokratycznych, a także na trudności gospodarcze, biedę i ubóstwo.

O rozumienie demokracji pytaliśmy też w kwietniu 2000 roku³, choć w nieco inny sposób. Wówczas daliśmy respondentom do wyboru zestaw cech mogących charakteryzować ustroj demokratyczny i poprosiliśmy o wskazanie tych, które uważają za ważne, aby można było uznać państwo za demokratyczne. Wyodrębniliśmy wtedy pięć podstawowych wyznaczników tego pojęcia: 1) swobody obywatelskie, 2) egalitarne, opiekuńcze państwo, 3) reprezentację obywateli w rządzeniu, 4) ograniczenie roli państwa, 5) kolektywizm. Stosując dwie różne metody badania otrzymaliśmy daleko idącą zbieżność wyników. Polacy najczęściej kojarzą demokrację z wolnością, swobodami obywatelskimi i politycznymi, kwestiami gospodarczymi, a także partycypacją obywateli w sprawowaniu władzy.

Zmiany w rozumieniu demokracji, jakie zaszły w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych, może ilustrować poniższy rysunek przedstawiający wyniki odpowiedzi na pytanie, czy demokracja to przede wszystkim wolność człowieka czy też głównie bałagan i chaos. Opinie na temat stwierdzeń odnoszących się do tych samych zjawisk towarzyszących wprowadzeniu ustroju demokratycznego pozwalają określić uogólniony stosunek badanych do ich pojawienia się - stwierdzić, czy rozluźnienie dyscypliny w społeczeństwie postrzegane jest przede wszystkim pozytywnie czy negatywnie.

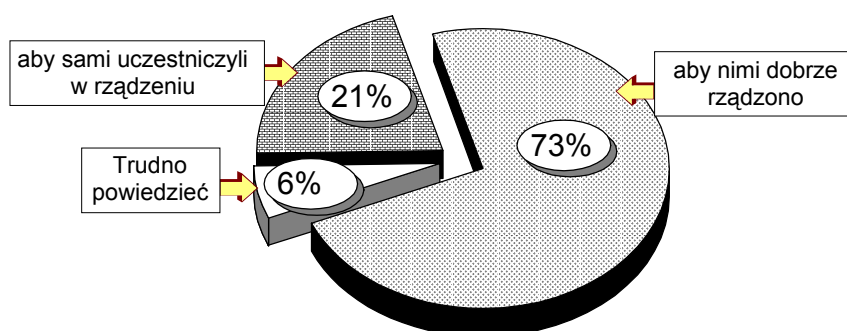
³ Por. komunikat CBOS „Ocena polskiej demokracji”, sierpień 2000.

W latach 1995-1997 zmniejszał się odsetek badanych sądzących, że demokracja to przede wszystkim wolność człowieka, natomiast w tym roku odnotowujemy wzrost wskazań. Obecnie dwie trzecie ankietowanych (67%) podziela tę opinię, a jedna piąta (20%) sądzi, że system demokratyczny oznacza przede wszystkim bałagan i chaos. O tym, że demokracja przynosi przede wszystkim wolność, znacznie częściej przekonane są osoby lepiej wykształcone, więcej zarabiające, mieszkające w dużych miastach niż badani gorzej wykształceni, mało zarabiający, mieszkańcy małych miast lub wsi.

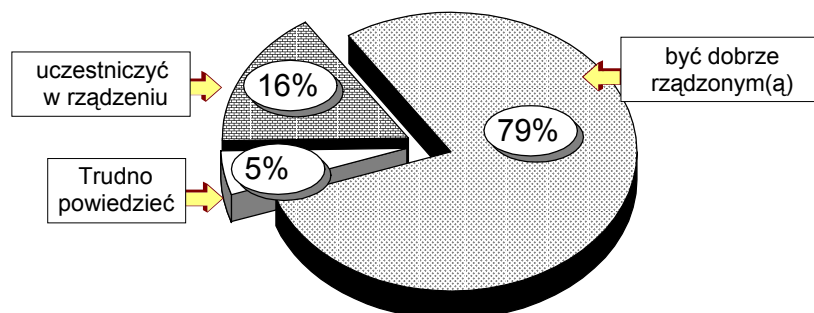
Szeroko pojęte ambicje polityczne, rozumiane jako wola uczestniczenia w rządzeniu, ma 16% respondentów. Stanowią oni mniejszą grupę niż ci, którzy spontanicznie wymieniali udział obywateli w sprawowaniu władzy jako wyznacznik systemu demokratycznego. Trzy czwarte ankietowanych (73%) sądzi, że tego rodzaju pasywność dominuje w społeczeństwie jako całości.

CBOS

RYS. 2. JAK PAN(I) SĄDZI, CZY LUDZIOM W POLSCE BARDZIEJ ZALEŻY NA TYM:

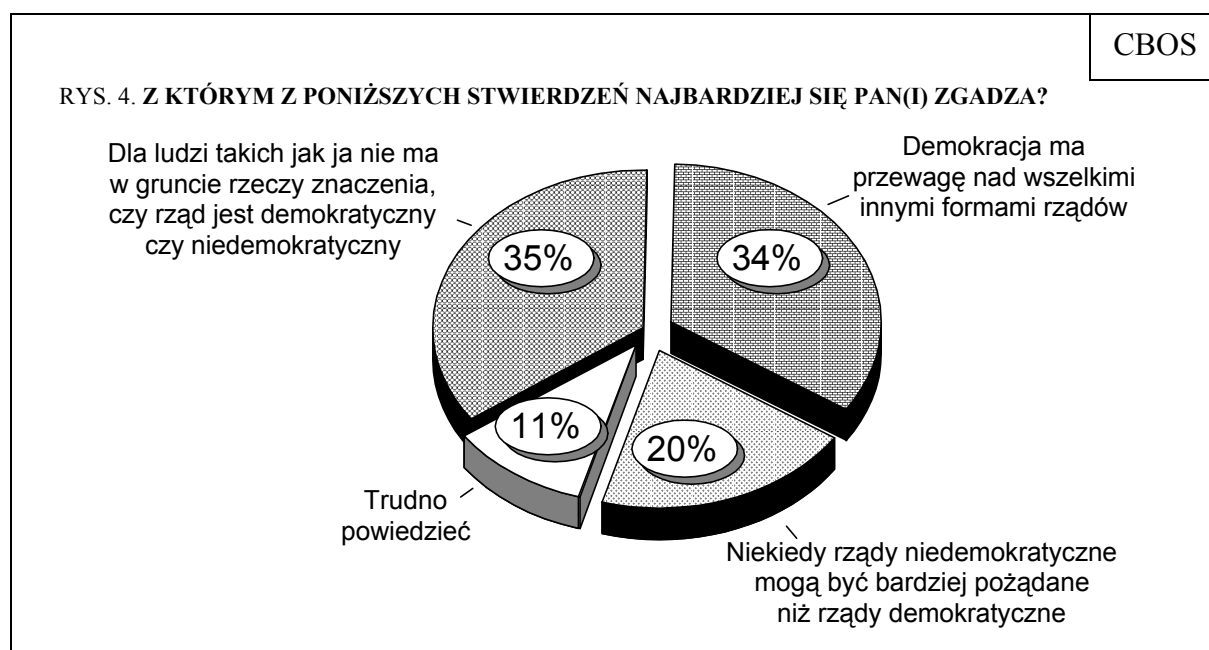
RYS. 3. CZY PAN(I) OSOBIŚCIE CHCE BARDZIEJ:

Im badani są młodszy, tym częściej wyrażają chęć współdecydowania o sprawach publicznych: blisko jedna trzecia osób w wieku od 18 do 24 lat ma ambicje polityczne. Znacznie częściej przyznają się do tego mężczyźni niż kobiety, respondenci lepiej wykształceni niż ci, którzy mają jedynie podstawowe wykształcenie.

CZY DEMOKRACJA JEST NAJLEPSZYM SYSTEMEM?

Co trzeci respondent (34%) uważa, że demokracja ma przewagę nad wszystkimi innymi formami rządów, co piąty (20%) sądzi, iż niekiedy rządy niedemokratyczne mogą być bardziej pożądane niż demokratyczne. Ponad jedna trzecia badanych (35%) podziela pogląd, że forma sprawowania władzy nie ma znaczenia, a 11% nie potrafi określić swojego stanowiska w tej sprawie.

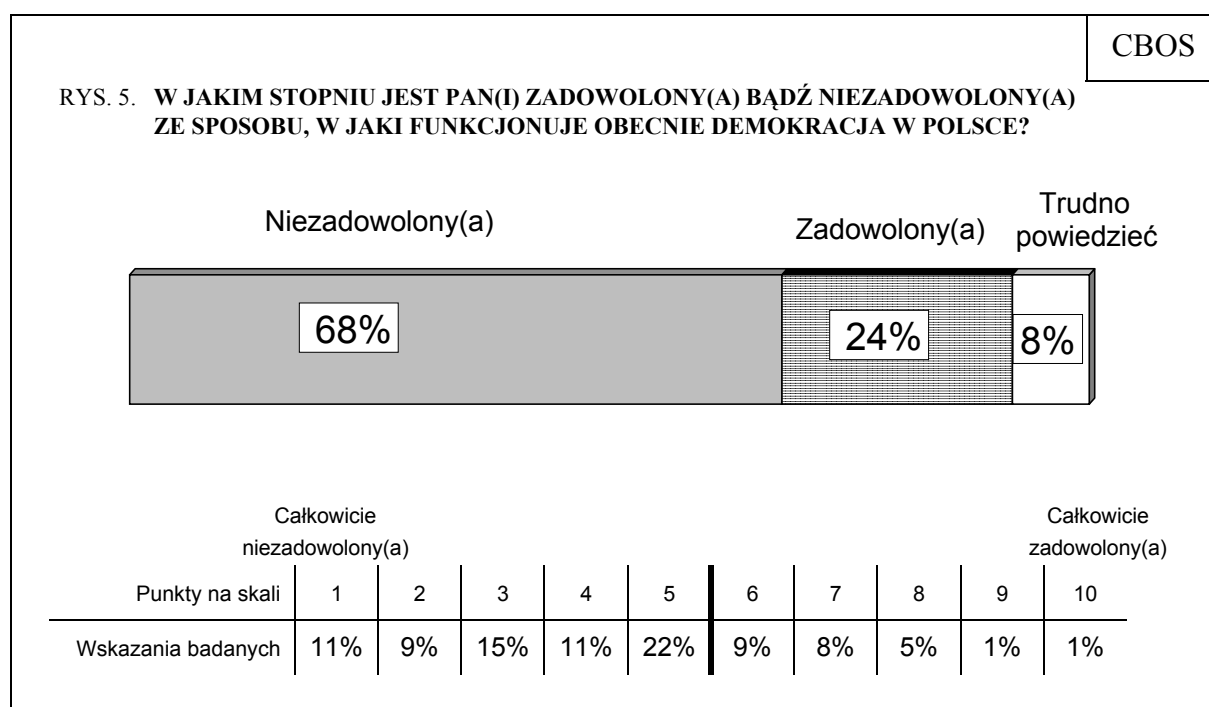
Taki rozkład odpowiedzi świadczy o tym, że jedna trzecia obywateli zaakceptowała demokrację jako ustrój społeczny. Nieco liczniejsza grupa (35%) nie dostrzega wpływu systemu politycznego na swoje życie i nie przywiązuje wagi do tego, czy rząd jest demokratyczny czy niedemokratyczny. Jeżeli dodamy odsetek osób, które nie potrafią zająć

stanowiska w tej sprawie (11%), okazuje się, że niemal połowa badanych (46%) nie ma wyrobionego poglądu na temat demokracji.

Za najlepszy ustrój polityczny uznają demokrację przede wszystkim członkowie takich grup społeczno-zawodowych, jak: kadra kierownicza i inteligencja (60%), pracujący na własny rachunek (57%) i pracownicy umysłowi niższego szczebla (45%). Można przypuszczać, że wysoki poziom akceptacji systemu demokratycznego wiąże się z tym, że właśnie te grupy najszybciej się w nim odnalazły i czerpią z niego korzyści. Potwierdzeniem może być fakt, że przekonanie o wyższości demokracji podziela jedynie 20% rencistów i 22% bezrobotnych.

Wraz ze wzrostem wykształcenia respondentów rośnie poziom aprobaty demokracji, a maleje poczucie alienacji (częstość wyboru stwierdzenia, że *dla ludzi takich jak ja nie ma znaczenia, czy rząd jest demokratyczny czy niedemokratyczny*).

Jeszcze wyraźniej kształtuje się stosunek do sposobu funkcjonowania demokracji, w naszym kraju. Badani określając stopień swojego zadowolenia bądź niezadowolenia ze sposobu, w jaki obecnie funkcjonuje demokracja w Polsce, posługiwali się 10-stopniową skalą, na której 1 oznaczało całkowite niezadowolenie, a 10 - całkowite zadowolenie. Ankietowani wskazywali punkt, który najbardziej odpowiada ich stanowisku w tej sprawie.

Ponad dwie trzecie ankietowanych (68%) wskazało punkty od 1 do 5, czyli wyraziło mniejsze lub większe niezadowolenie ze sposobu funkcjonowania demokracji w naszym kraju. Natomiast 17% respondentów określiło swoje zadowolenie jako niezbyt duże (punkty 6 i 7 na skali), a 7% - jako duże lub bardzo duże (punkty 8-10 na skali). Pozostali badani (8%) nie mają wyrobionego poglądu na ten temat.

Opinie o funkcjonowaniu demokracji są w pewnym stopniu zależne od ogólnej sytuacji w kraju, a także od stosunku badanych do aktualnych wydarzeń na scenie politycznej. Jeśli porównamy obecne dane z wynikami, jakie uzyskiwaliśmy od 1993 roku⁴, zadając podobne pytanie, możemy zaobserwować pogłębiające się niezadowolenie obywateli ze sposobu funkcjonowania demokracji w Polsce. Obecnie proporcje zadowolonych i niezadowolonych kształtują się w sposób zbliżony do tego, jaki rejestrowaliśmy w latach 1993-1995 (niezadowolenie wyraźnie przeważa nad zadowoleniem). Natomiast w latach 1996-1998, gdy nastroje społeczne były dobre, a rząd cieszył się stosunkowo dużym poparciem społecznym, odsetek zadowolonych z funkcjonowania polskiej demokracji niemal zbliżał się do odsetka niezadowolonych. Mimo że zadawane pytania nieco się różniły, można jednak stwierdzić, że obecnie poparcie dla demokracji jest mniej więcej takie jak w roku 1995, czyli należy do najniższych z odnotowanych w naszych sondażach. Równocześnie nastroje społeczne są złe, a rząd ma niewielu zwolenników.

Z nie najlepszą oceną funkcjonowania systemu demokratycznego w Polsce i pogarszaniem się nastrojów społecznych można łączyć skłonność do aprobowania pewnego ograniczenia swobód obywatelskich. Może to być związane z rosnącym poczuciem zagrożenia i szukaniem rozwiązania tej sytuacji w zaostreniu norm prawnych, społecznych i moralnych.

Poniższa tabela ilustruje stopień poparcia dla stwierdzeń, które wyrażają tradycyjne rozumienie porządku w społeczeństwie - młodzi powinni szanować autorytety i tradycję, prawo powinno być przestrzegane, a łamiący je powinni być surowo karani.

⁴ Por. komunikat CBOS „Ocena polskiej demokracji” cyt. wyd.

Tabela 1

Czy zgadza się Pan(i) czy też nie zgadza z następującymi opiniami?	Zdecydowanie się zgadzam	Raczej się zgadzam	Raczej nie zgadzam się	Zdecydowanie nie zgadzam się	Trudno powiedzieć
	w procentach				
Ludzie, którzy łamią prawo, powinni otrzymywać surowe wyroki	64	29	3	1	3
Szkoły powinny uczyć dzieci posłuszeństwa wobec autorytetów	54	30	8	5	3
Dzisiejsza młodzież nie ma wystarczającego szacunku dla tradycyjnych, polskich wartości	45	34	13	3	5
Nawet najgorsze prawo powinno być przestrzegane	34	32	18	7	9
Cenzura filmów i czasopism jest konieczna, by utrzymać moralność społeczeństwa	30	29	22	15	5

Z każdym z przedstawionych stwierdzeń zgadza się większość respondentów, a przekonanie o konieczności surowego karania przestępców jest powszechne (93%). Ponad połowa badanych (59%) skłonna jest nawet zaakceptować cenzurę filmów i czasopism, aby utrzymać moralność społeczeństwa. Za takim rozwiązaniem opowiada się 63% respondentów o poglądach prawicowych, 59% deklarujących orientację centrową i 53% identyfikujących się z lewicą.

Badani w zasadzie nie zgadzają się z hasłami otwarcie nawołującymi do ograniczania demokratycznych swobód obywatelskich. Wyjątek stanowi stwierdzenie, że cudzoziemcy, którym nie podoba się nasz rząd, nie powinni pozostawać w naszym kraju - popiera je 57% badanych.

Trzeba zaznaczyć, że od ostatniego pomiaru nastąpiło wyraźne przesunięcie akcentów. Zmalał odsetek respondentów mających trudności z zajęciem stanowiska w tej sprawie, a wzrosły odsetki tych, którzy zgadzają się z wymienionymi stwierdzeniami.

Tabela 2

Proszę powiedzieć, czy zgadza się Pan(i) czy nie zgadza z wymienionymi stwierdzeniami?	Zgadzam się		Nie zgadzam się		Trudno powiedzieć	
	III 2000	VI 2001	III 2000	VI 2001	III 2000	VI 2001
	w procentach					
Cudzoziemcy, którzy nie akceptują naszego rządu i krytykują go, nie powinni tutaj pozostawać	47 (23)	57 (27)	36 (13)	34 (10)	17	9
Społeczeństwo nie powinno tolerować poglądów politycznych, które zdecydowanie różnią się od poglądów większości	36 (14)	42 (14)	44 (14)	45 (14)	21	13
Realizacja zasady, że każdy ma prawo do własnych opinii, jest dzisiaj zbyt daleko posunięta	33 (10)	41 (12)	47 (13)	47 (13)	20	12
Nie powinno się wysłuchiwać ludzi, którym nie podoba się sposób życia w naszym kraju	28 (10)	32 (10)	55 (20)	58 (15)	17	10
W nawiasach podano odsetki odpowiedzi skrajnych: <i>zdecydowanie się zgadzam / zdecydowanie się nie zgadzam</i>						

Takie wyostwienie poglądów można tłumaczyć brakiem poczucia bezpieczeństwa oraz chęcią wprowadzenia jasnych zasad, nawet kosztem ograniczenia podstawowych swobód obywatelskich.

Co najmniej połowa badanych akceptuje stwierdzenia nawołujące do wprowadzenia autorytarnych zasad rządzenia, ograniczenia wolności słowa i zgromadzeń. Można przypuszczać, że jest to związane z przekonaniem, że tego typu rozwiązania wpłyną na poprawę bezpieczeństwa obywateli.

Tabela 3

Proszę powiedzieć, czy zgadza się Pan(i) czy nie zgadza z wymienionymi stwierdzeniami?	Zgadzam się	Nie zgadzam się	Trudno powiedzieć
	w procentach		
Zawsze powinno się okazywać szacunek tym, którzy sprawują władzę	62 (20)	29 (6)	9
Lepiej żyć w zdyscyplinowanym społeczeństwie niż dawać ludziom wiele swobód	61 (23)	29 (8)	10
Radykalnym i skrajnym ugrupowaniom politycznym nie powinno się pozwalać na organizowanie demonstracji	56 (22)	33 (9)	12
Wolność słowa nie oznacza zgody na głoszenie skrajnych poglądów politycznych	51 (19)	35 (9)	15
W nawiasach podano odsetki odpowiedzi skrajnych: <i>zdecydowanie się zgadzam / zdecydowanie się nie zgadzam</i> .			

POSTAWY AUTORYTARNE W NASZYM ŻYCIU

W psychologii społecznej wyróżnia się typ osobowości autorytarnej, charakteryzujący się silnym podkreśleniem stosunku dominacji i podporządkowania, respektem dla władzy, podejrzliwością, wyidealizowanym obrazem własnej grupy, posługiwaniem się stereotypami, tendencją do surowego karania osób naruszających obowiązujące reguły.

Autorytaryzm w nowym rozumieniu to sposób widzenia świata, postawy i przekonania - wzajemnie ze sobą powiązane - mające tendencję do współwystępowania, układające się w pewien syndrom w postaci charakterystycznego typu mentalności⁵.

Osiem lat temu⁶ przedstawiliśmy respondentom piętnaście różnych opinii i definicji dotyczących demokracji i polityki oraz badających stopień zagubienia w obecnej rzeczywistości (zob. tabele 6 i 7). W tym roku powtórzyliśmy to pytanie chcąc się przekonać, czy w postawach ankietowanych zaszły zmiany.

Podobnie jak osiem lat temu myślenie o polityce wydaje się pełne sprzeczności. Polacy popierają demokrację i wszelkie jej przejawy, ale równocześnie są w stanie zaakceptować rozwiązania niedemokratyczne i rządy autorytarne. Jednak mimo istotnych podobieństw postrzeganie polityki, państwa i sposobów sprawowania władzy uległo pewnym zmianom.

Silniej niż w 1993 roku respondenci akceptują system parlamentarny z jego wadami i zaletami. Wzrósł (o 5 punktów) odsetek uważających, iż spory między partiami są czymś normalnym, przy czym odsetek odpowiedzi *zdecydowanie się zgadzam* zwiększył się aż o 11 punktów. Kłótnie między partiami nadal są uznawane za jedną z głównych przyczyn naszych trudności, ale zmalał (o 6 punktów) odsetek badanych, którzy zgadzają się z tą opinią, równocześnie wzrósł (o 8 punktów) odsetek niepodzielających tego poglądu. Zwiększył się również (z 57% do 63%) odsetek respondentów uważających, że dzięki Sejmowi możliwe jest uzgodnienie sprzecznych interesów. Ponad dwie trzecie badanych (69%) nie zgadza się z opinią, że w kraju byłoby lepiej, gdyby Sejmu w ogóle nie było. Niemal taki sam odsetek podziela pogląd, że partie polityczne są niezbędne dla dobrego funkcjonowania demokracji.

⁵ J. Koralewicz, *Autorytaryzm, lęk, konformizm. Analiza społeczeństwa polskiego końca lat siedemdziesiątych*, Ossolineum, Wrocław 1987.

⁶ Por. komunikat CBOS „Demokracja i polityka”, lipiec 1993.

Tabela 4

Przeczytam Panu(i) różne opinie - o każdej z nich proszę powiedzieć, czy Pan(i) się z nią zgadza czy też się nie zgadza?	Zgadzam się		Nie zgadzam się		Trudno powiedzieć	
	1993	2001	1993	2001	1993	2001
	w procentach					
Odrobina dyktatury jeszcze nikomu nie zaszkodziła - ktoś powinien silną ręką wziąć się za urzędników i skłócone partie	71(37)	64(33)	15 (4)	25 (8)	13	11
Demokracja ma swoje wady, ale lepszego systemu od demokracji nie wymyślono	74(28)	73(33)	8(2)	9(3)	18	18
Niezależna prasa jest gwarantem wolności i dlatego prasie niczego nie można narzucać	79(37)	78(38)	10(2)	12(2)	12	10
Należy wprowadzić kontrolę prasy, ponieważ zdarza się, że dezorientuje, wprowadza w błąd	32(12)	34(13)	54(22)	54(22)	14	12
Dzięki Sejmowi możliwe jest uzgodnienie sprzecznych interesów	57(17)	63(20)	26(5)	21(4)	17	16
W kraju byłoby lepiej, gdyby Sejmu w ogóle nie było	9(2)	12(4)	73(35)	69(33)	17	19
Partie polityczne są niezbędne dla dobrego działania demokracji	70(19)	68(23)	16(3)	14(3)	14	18
Zamiast partii politycznych ludzie woleliby u władzy zdecydowanego, znającego się na rzeczy człowieka	69(37)	62(31)	19(5)	26(6)	11	12
Spory między partiami są czymś normalnym	74(27)	79(38)	17(5)	13(3)	9	8
Spory między partiami są jedną z przyczyn naszych trudności	78(43)	72(33)	13(2)	21(5)	9	7
W nawiasach podano odsetki odpowiedzi skrajnych: <i>zdecydowanie się zgadzam / zdecydowanie się nie zgadzam</i>						

Tak jak osiem lat temu trzy czwarte respondentów jest zdania, że jeszcze nie wymyślono lepszego systemu politycznego niż demokracja, przy czym jedna trzecia zdecydowanie popiera tę opinię. W porównaniu z rokiem 1993 zmniejszył się odsetek ankietowanych, którzy zgadzają się ze stwierdzeniem, że zamiast partii politycznych ludzie woleliby u władzy człowieka zdecydowanego, znającego się na rzeczy. W takim samym stopniu zmalał (choć nadal jest wysoki) odsetek respondentów uważających, że potrzebne są nam rządy silnej ręki. W przypadku obu stwierdzeń zdecydowanie wzrósł (do jednej czwartej ogółu badanych) odsetek tych, którzy nie zgadzają się z tymi opiniami.

Przedstawione respondentom stwierdzenia można podzielić na trzy grupy.

- **Grupa stwierdzeń prodemokratycznych**, do której zaliczamy akceptację następujących opinii:
 - demokracja ma swoje wady, ale lepszego systemu od demokracji nie wymyślono;
 - niezależna prasa jest gwarantem wolności i dlatego prasie niczego nie można narzucać;
 - dzięki Sejmowi możliwe jest uzgodnienie sprzecznych interesów;
 - partie polityczne są niezbędne dla dobrego działania demokracji;
 - spory między partiami są czymś normalnym.
- **Grupa stwierdzeń autorytarnych**:
 - odrobina dyktatury jeszcze nikomu nie zaszkodziła - ktoś powinien silną ręką wziąć się za urzędników i skłócone partie;
 - należy wprowadzić kontrolę prasy, ponieważ zdarza się, że dezorientuje, wprowadza w błąd;
 - w kraju byłoby lepiej, gdyby Sejmu w ogóle nie było;
 - zamiast partii politycznych ludzie woleliby u władzy zdecydowanego, znającego się na rzeczy człowieka;
 - łatwo można odróżnić tzw. krzykaczy, demagogów od ludzi rozsądnych, trzeźwo myślących.
- **Grupa stwierdzeń świadczących o poczuciu zagubienia w otaczającej rzeczywistości**:
 - w obecnych czasach właściwie nie wiadomo, czy można jeszcze na kimś polegać;
 - przy istnieniu tak wielu różnych idei, teorii i poglądów, często już nie wiadomo, w co wierzyć;
 - bardzo często nie można się zorientować, czy pociągnięcia władz są słuszne i właściwe czy też pozbawione sensu;
 - coraz trudniej dopatrzeć się jakiegoś sensu w otaczającym nas świecie;
 - spory między partiami są jedną z przyczyn naszych trudności.

Stopień akceptacji poszczególnych grup stwierdzeń ocenialiśmy na podstawie ilości odpowiedzi *zgadzam się* i *zdecydowanie się zgadzam* w każdej z kategorii (pominięto niespełna 10% odpowiedzi *trudno powiedzieć*). Jedno lub dwa wskazania uznaliśmy za przejaw słabego poparcia dla danej postawy, trzy - za średnie poparcie, a cztery lub pięć za przejaw silnej akceptacji.

Tabela 6

Postawy		Akceptacja		
		słaba (1-2 wskazania)	średnia (3 wskazania)	silna (4-5 wskazań)
		w procentach		
Prodemokratyczna	(N=986)	15	19	66
Świadcząca o poczuciu zagubienia	(N=987)	19	16	66
Autorytarna	(N=967)	44	28	28

Dwie trzecie badanych zajmuje postawę zdecydowanie prodemokratyczną. Taki sam odsetek czuje się zagubiony w otaczającej rzeczywistości społeczno-politycznej. Rozkład odpowiedzi respondentów może świadczyć o akceptacji demokracji na płaszczyźnie teoretycznej. Badani nie widzą alternatywy dla systemu demokratycznego, jednak na płaszczyźnie realizacji postulatów demokratycznych czują się zagubieni i zdezorientowani.

Osobną grupę stwierdzeń stanowią poglądy autorytarne. Ponad dwie piąte respondentów zgadza się tylko z nielicznymi stwierdzeniami autorytarnymi (1-2 wskazania), a ponad jedna czwarta popiera większość postulatów autorytarnych.

Do grup społeczno-demograficznych w największym stopniu akceptujących postulaty demokratyczne zaliczamy przede wszystkim: osoby z wyższym wykształceniem (85%), mieszkańców dużych miast (81%), pracujących na własny rachunek (82%), kadre kierowniczą i inteligencję (81%) oraz pracowników umysłowych niższego szczebla (80%).

Najwięcej zwolenników haseł autorytarnych jest wśród robotników niewykwalifikowanych (53%). Poziom akceptacji tych haseł maleje wraz ze wzrostem poziomu wykształcenia badanych. Również im rzadziej respondenci biorą udział w praktykach religijnych, tym rzadziej zgadzają się z większością postulatów autorytarnych (por. tabele aneksowe).

Dezorientację wykazują przede wszystkim osoby, które nie odnalazły się w nowych warunkach: bezrobotni, renciści, badani źle oceniający własne warunki materialne.

Poczucie zagubienia i dezorientacji może być powodem akceptowania postulatów antydemokratycznych, takich jak rządy silnej ręki, kontrola prasy, ale również zakazu zgromadzeń dla organizacji, które uznamy za skrajne. Można przyjąć, że ta dwoistość patrzenia na demokrację wynika z faktu, iż społeczeństwo zaakceptowało ogólne, teoretyczne zasady, jakimi powinno rządzić się państwo demokratyczne, jednak z drugiej strony dostrzega istotne problemy, jakie niesie ze sobą konfrontacja teorii z praktyką. I właśnie te problemy powodują, że badani skłonni są zaaprobować rozwiązania autorytarne lub gubią się w ocenie rzeczywistości. Nie potrafią ocenić, czy pociągnięcia władz są słuszne i właściwe czy też pozbawione sensu. Porównanie teorii z praktyką może być przyczyną nie najlepszych opinii o funkcjonowaniu demokracji w Polsce, pogarszających się nastrojów i spadku ocen bieżącej sytuacji politycznej.

Inną przyczyną występowania postaw autorytarnych (przy jednoczesnej ogólnej akceptacji systemu demokratycznego) może być niejednakowe rozumienie tego pojęcia. Badani, których skojarzenia ukształtowane zostały przez dyskurs dominujący w minionym systemie (utożsamiający demokrację z egalitaryzmem i kwestiami gospodarczymi), zapewne nie widzą sprzeczności między rozwiązaniami autorytarnymi a tak pojmowanym ustrojem demokratycznym.

Opracowali

Anna GRUDNIEWICZ

Michał WENZEL

A N E K S

Tabela 1. Która z poniższych opinii jest bardziej zgodna z Pana(i) poglądami? 1 - Demokracja to przede wszystkim wolność człowieka; 2 - Demokracja to przede wszystkim bałagan i chaos (%)

	1	2	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	67	20	13	1050
Płeć				
Mężczyźni	75	16	9	497
Kobiety	60	23	17	553
Wiek				
18-24 lat	69	16	16	150
25-34	76	12	12	185
35-44	70	22	8	195
45-54	65	23	11	224
55-64	64	22	14	119
65 lat i więcej	58	23	19	177
Miejsce zamieszkania				
Wieś	61	25	14	387
Miasto do 20 tys.	67	16	17	107
20-100 tys.	64	22	14	207
101-500 tys.	73	16	11	202
501 tys. i więcej mieszk.	78	13	9	147
Wykształcenie				
Podstawowe	51	25	24	280
Zasadnicze zawodowe	63	25	12	272
Średnie	74	16	10	370
Wyższe	90	7	3	128
Grupa społ.-zaw. pracujący				
Kadra kier., inteligencja	91	7	2	83
Prac. umysł. niż. szczebla	76	15	9	85
Pracownicy fiz.- umysł.	71	14	15	82
Robotnicy wykwalifikowani	69	21	10	111
Robotnicy niewykwalifik.	66	19	15	28
Rolnicy	60	27	13	46
Pracujący na własny rach.	86	14	0	41
Bierni zawodowo				
Renciści	54	26	21	134
Emeryci	65	20	15	200
Uczniowie i studenci	73	12	15	74
Bezrobotni	55	30	15	113
Gospodynie domowe i inni	57	31	12	52
Pracuje w:				
inst. państw., publicznej	75	15	10	191
społec. właścicieli	75	15	10	83
prywatnych i państwa	78	13	10	180
sekt. pryw. poza rolnict.	60	29	11	58
prywatnym gosp. rolnym				
Dochody na jedną osobę				
Do 275 zł	56	26	18	138
276-399	58	27	14	105
400-549	61	28	11	218
550-799	69	18	13	148
Powyżej 799 zł	80	13	6	206
Ocena własnych war. mater.				
Złe	58	26	15	364
Średnie	70	17	13	476
Dobre	76	14	10	208
Udział w prakt. religijnych				
Kilka razy w tygodniu	61	15	23	68
Raz w tygodniu	67	19	14	556
1-2 razy w miesiącu	65	23	12	164
Kilka razy w roku	73	19	9	174
W ogóle nie uczestniczy	66	23	12	86
Poglądy polityczne				
Lewica	70	21	9	350
Centrum	67	20	13	255
Prawica	81	13	6	226
Trudno powiedzieć	49	24	27	218

Tabela 2. Czy Pan(i) osobiście chce bardziej: 1 - uczestniczyć w rządzeniu; 2 - być dobrze rządzonym(a)
(%)

	1	2	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	16	79	5	1051
Płeć				
Mężczyźni	20	76	4	498
Kobiety	13	82	5	553
Wiek				
18-24 lat	30	60	10	150
25-34	24	72	4	185
35-44	14	84	3	196
45-54	15	82	3	224
55-64	11	87	2	119
65 lat i więcej	6	88	6	177
Miejsce zamieszkania				
Wies	13	83	4	387
Miasto do 20 tys.	19	78	3	107
20-100 tys.	19	76	5	207
101-500 tys.	18	79	2	202
501 tys. i więcej mieszk.	17	75	8	147
Wykształcenie				
Podstawowe	9	85	6	280
Zasadnicze zawodowe	15	80	5	272
Średnie	20	74	6	371
Wyższe	24	76	0	128
Grupa społ.-zaw. pracujący				
Kadra kier., inteligencja	24	76	0	83
Prac. umysł. niż. szczebla	24	70	6	85
Pracownicy fiz.-umysł.	20	77	3	82
Robotnicy wykwalifikowani	13	85	2	111
Robotnicy niewykwalifik.	18	66	16	28
Rolnicy	13	87	0	46
Pracujący na własny rach.	29	64	7	41
Bierni zawodowo				
Rencisci	11	85	4	134
Emeryci	8	88	4	200
Uczniowie i studenci	34	54	11	74
Bezrobotni	11	82	7	113
Gospodynie domowe i inni	16	81	3	52
Pracuje w:				
inst. państw., publicznej	20	74	6	191
społce właścicieli				
prywatnych i państwa	17	81	1	83
sekt. pryw. poza rolnict.	23	73	4	180
prywatnym gosp. rolnym	9	91	0	58
Dochody na jedną osobę				
Do 275 zł	16	81	3	138
276-399	19	79	1	105
400-549	14	83	3	218
550-799	13	84	3	148
Powyżej 799 zł	22	77	2	206
Ocena własnych war. mater.				
Złe	15	81	4	365
Średnie	16	79	5	476
Dobre	21	75	4	208
Udział w prakt. religijnych				
Kilka razy w tygodniu	6	86	8	68
Raz w tygodniu	15	80	5	556
1-2 razy w miesiącu	16	80	4	164
Kilka razy w roku	23	74	4	174
W ogóle nie uczestniczy	22	75	4	86
Poglądy polityczne				
Lewica	17	81	2	350
Centrum	15	81	3	255
Prawica	22	76	3	226
Trudno powiedzieć	10	77	12	218

Tabela 3. Z którym z poniższych stwierdzeń najbardziej się Pan(i) zgadza?
 1 - Demokracja ma przewagę nad wszelkimi innymi formami rządów;
 2 - Niekiedy rządy niedemokratyczne mogą być bardziej pożądane niż rządy demokratyczne; 3 - Dla ludzi takich jak ja nie ma w gruncie rzeczy znaczenia, czy rząd jest demokratyczny czy niedemokratyczny (%)

	1	2	3	Trudno powiedzieć	Liczba osób
Ogółem	34	20	35	11	1051
Płeć					
Mężczyźni	38	20	35	7	497
Kobiety	30	20	35	15	553
Wiek					
18-24 lat	36	18	27	19	150
25-34	40	25	27	8	184
35-44	32	21	39	8	196
45-54	30	20	42	7	224
55-64	29	19	37	15	119
65 lat i więcej	34	17	36	14	177
Miejsce zamieszkania					
Wios	31	18	39	12	387
Miasto do 20 tys.	35	16	40	9	107
20-100 tys.	27	23	34	15	207
101-500 tys.	33	23	33	12	202
501 tys. i więcej mieszk.	47	23	25	5	147
Wykształcenie					
Podstawowe	23	14	46	18	280
Zasadnicze zawodowe	26	16	44	14	272
Średnie	40	26	28	6	371
Wysze	56	28	11	6	128
Grupa społ.-zaw. pracujący					
Kadra kier., inteligencja	60	30	9	1	83
Prac. umysł. niż. szczebla	45	25	25	5	85
Pracownicy fiz.- umysł.	27	23	35	14	82
Robotnicy wykwalifikowani	27	18	40	14	111
Robotnicy niewykwalifik.	30	17	39	14	28
Rolnicy	16	29	54	2	46
Pracujący na własny rach.	57	23	20	0	41
Bierni zawodowo					
Renciści	20	19	48	13	134
Emeryci	36	16	35	12	200
Uczniowie i studenci	35	24	21	19	74
Bezrobotni	22	14	47	18	113
Gospodynie domowe i inni	44	17	31	9	52
Pracuje w:					
inst. państw. publicznej	35	26	30	9	191
spółce właścicieli	37	29	26	8	83
prywatnych i państwa	44	17	30	8	180
sekt. pryw. poza rolnict.	16	28	50	7	58
prywatnym gosp. rolnym					
Dochody na jedną osobę					
Do 275 zł	24	23	40	12	138
276-399	24	24	39	13	105
400-549	28	21	41	10	218
550-799	33	16	37	13	148
Powyżej 799 zł	45	26	26	4	206
Ocena własnych war. mater.					
Złe	25	22	39	14	365
Średnie	35	19	36	10	476
Dobre	45	22	24	9	208
Udział w prakt. religijnych					
Kilka razy w tygodniu	35	13	36	16	68
Raz w tygodniu	34	19	37	10	555
1-2 razy w miesiącu	25	23	39	13	164
Kilka razy w roku	35	25	27	13	174
W ogóle nie uczestniczy	40	19	28	13	86
Poglądy polityczne					
Lewica	36	24	37	4	350
Centrum	23	24	40	14	255
Prawica	54	19	21	6	226
Trudno powiedzieć	21	12	41	27	218

Tabela 4. Akceptacja postawy prodemokratycznej

(%)

	Słaba	Średnia	Silna	Liczba osób
Ogółem	15	19	66	986
Płeć				
Mężczyźni	13	19	68	476
Kobiety	18	19	63	509
Wiek				
18-24 lat	21	15	64	146
25-34	12	18	70	174
35-44	11	19	70	186
45-54	13	17	70	217
55-64	18	23	58	109
65 lat i więcej	21	22	57	153
Miejsce zamieszkania				
Wieś	18	19	63	353
Miasto do 20 tys.	14	25	62	100
20-100 tys.	16	19	65	197
101-500 tys.	16	22	62	192
501 tys. i więcej mieszk.	9	10	81	143
Wykształcenie				
Podstawowe	24	21	55	243
Zasadnicze zawodowe	13	23	64	259
Średnie	16	17	67	359
Wyższe	5	10	85	125
Grupa społ.-zaw. pracujący				
Kadra kier., inteligencja	6	13	81	83
Prac. umysł. niż. szczebla	10	9	80	84
Pracownicy fiz.-umysł.	14	26	60	72
Robotnicy wykwalifikowani	16	24	59	109
Robotnicy niewykwalifik.	16	18	66	28
Rolnicy	12	21	66	41
Pracujący na własny rach.	6	12	82	40
Bierni zawodowo				
Rencisci	21	26	53	119
Emeryci	17	18	64	182
Uczniowie i studenci	19	11	71	73
Bezrobotni	18	22	60	105
Gospodynie domowe i inni	22	17	61	50
Pracuje w:				
inst. państw., publicznej	12	18	70	184
społce właścicieli				
prywatnych i państwa	11	26	63	83
sekt. pryw. poza rolnict.	9	17	74	171
prywatnym gosp. rolnym	23	19	58	49
Dochody na jedną osobę				
Do 275 zł	22	19	59	131
276-399	14	21	65	100
400-549	14	22	64	206
550-799	16	21	63	137
Powyżej 799 zł	12	11	77	204
Ocena własnych war. mater.				
Złe	20	21	59	333
Średnie	14	20	66	446
Dobre	12	13	76	205
Udział w prakt. religijnych				
Kilka razy w tygodniu	17	20	63	59
Raz w tygodniu	16	19	65	524
1-2 razy w miesiącu	22	16	62	152
Kilka razy w roku	12	19	68	165
W ogóle nie uczestniczy	7	20	72	84
Poglądy polityczne				
Lewica	10	20	70	345
Centrum	17	19	64	241
Prawica	9	15	77	221
Trudno powiedzieć	32	23	45	178

Tabela 5. Akceptacja postawy świadczącej o poczuciu zagubienia (%)

	Słaba	Średnia	Silna	Liczba osób
Ogółem	19	16	66	987
Płeć				
Mężczyźni	21	16	63	470
Kobiety	16	16	68	518
Wiek				
18-24 lat	17	26	57	136
25-34	20	13	68	175
35-44	20	12	68	185
45-54	16	9	74	218
55-64	22	15	63	112
65 lat i więcej	18	22	60	162
Miejsce zamieszkania				
Wies	15	21	64	368
Miasto do 20 tys.	18	14	68	99
20-100 tys.	19	13	68	199
101-500 tys.	19	10	71	186
501 tys. i więcej mieszk.	27	13	59	134
Wykształcenie				
Podstawowe	13	19	68	264
Zasadnicze zawodowe	15	14	72	262
Średnie	20	13	67	342
Wyższe	36	19	45	119
Grupa społ.-zaw. pracujący				
Kadra kier., inteligencja	36	13	51	78
Prac. umysł. niż. szczebla	28	13	59	82
Pracownicy fiz.-umysł.	20	11	69	76
Robotnicy wykwalifikowani	8	13	79	109
Robotnicy niewykwalifik.	9	13	77	27
Rolnicy	13	22	65	44
Pracujący na własny rach.	24	16	60	36
Bierni zawodowo				
Rencisci	14	15	72	123
Emeryci	21	19	60	188
Uczniowie i studenci	21	25	54	65
Bezrobotni	15	15	71	106
Gospodynie domowe i inni	14	8	79	51
Pracuje w:				
inst. państw., publicznej	22	14	64	177
społce właścicieli	21	19	60	82
prywatnych i państwa	20	12	67	172
sekt. pryw. poza rolnict.	15	19	66	55
prywatnym gosp. rolnym				
Dochody na jedną osobę				
Do 275 zł	11	16	73	137
276-399	19	17	64	105
400-549	14	13	73	205
550-799	15	14	70	136
Powyzej 799 zł	32	12	56	198
Ocena własnych war. mater.				
Złe	14	14	72	351
Średnie	19	17	64	440
Dobre	26	15	59	194
Udział w prakt. religijnych				
Kilka razy w tygodniu	16	28	56	59
Raz w tygodniu	19	14	67	522
1-2 razy w miesiącu	12	17	70	152
Kilka razy w roku	18	12	70	169
W ogóle nie uczestniczy	31	22	47	84
Poglądy polityczne				
Lewica	19	12	70	343
Centrum	16	15	70	246
Prawica	26	17	57	200
Trudno powiedzieć	14	22	65	197

Tabela 6. Akceptacja postawy autorytarnej

(%)

	Słaba	Średnia	Silna	Liczba osób
Ogółem	44	28	28	967
Płeć				
Mężczyźni	45	31	24	458
Kobiety	43	26	31	509
Wiek				
18-24 lat	45	25	29	139
25-34	51	22	27	173
35-44	42	36	22	183
45-54	37	31	32	208
55-64	44	28	28	110
65 lat i więcej	45	26	29	153
Miejsce zamieszkania				
Wies	45	26	29	358
Miasto do 20 tys.	47	28	25	98
20-100 tys.	43	30	27	193
101-500 tys.	38	31	30	186
501 tys. i więcej mieszk.	46	28	26	131
Wykształcenie				
Podstawowe	44	21	35	243
Zasadnicze zawodowe	35	32	34	257
Średnie	46	32	22	350
Wyższe	55	24	20	117
Grupa społ.-zaw. pracujący				
Kadra kier., inteligencja	51	22	27	76
Prac. umysł. niż. szczebla	51	32	16	83
Pracownicy fiz.-umysł.	38	33	29	77
Robotnicy wykwalifikowani	37	34	28	108
Robotnicy niewykwalifik.	37	30	33	27
Rolnicy	47	26	27	41
Pracujący na własny rach.	57	28	15	36
Bierni zawodowo				
Rencisści	41	30	29	120
Emeryci	43	27	30	180
Uczniowie i studenci	49	25	26	70
Bezrobotni	39	28	33	102
Gospodynie domowe i inni	49	28	24	48
Pracuje w:				
inst. państw., publicznej	36	31	33	179
społce właścicieli	48	31	21	80
prywatnych i państwa	52	26	22	168
sekt. pryw. poza rolnict.	45	32	23	52
prywatnym gosp. rolnym				
Dochody na jedną osobę				
Do 275 zł	35	27	38	132
276-399	46	28	26	100
400-549	37	31	33	198
550-799	45	27	28	136
Powyżej 799 zł	50	30	20	197
Ocena własnych war. mater.				
Złe	38	29	33	337
Średnie	46	30	25	435
Dobre	48	25	26	194
Udział w prakt. religijnych				
Kilka razy w tygodniu	41	25	34	54
Raz w tygodniu	39	28	33	513
1-2 razy w miesiącu	51	24	25	156
Kilka razy w roku	53	28	19	162
W ogóle nie uczestniczy	42	41	17	80
Poglądy polityczne				
Lewica	39	34	27	333
Centrum	39	28	33	232
Prawica	51	22	27	211
Trudno powiedzieć	50	26	25	190